

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

Philippi Clüveri[i] Germaniæ Antiquæ Libri tres

Clüver, Philipp

Lugduni Batavorum, 1631

Cap. XL. De omnibus ceterioris Germaniæ.

urn:nbn:de:hbz:466:1-44541

unde etiam nunc Gallis atque Anglis *saltus* dicitur *forest*. Ad initium dicti jugi, ea vallis, in qua opidum est *Moresmünster*, vulgò nunc adpellatur *VVait*; vocabulo haud dubiè veteris *VVasagi* nominis monumentum servante. In inferiore Elsatia, ad idem jugum, haud procul *Tabernis Elsaticeis*, arx est, baronia titulo insignis, vulgari vocabulo *Geroltz-
eck im VVassigaw*. inter hanc & supra nominatum opidum *VVeissenburg*, duo sunt vici, *VVassenburg* & *VVassensteyn*. A *Vosago*, sive *Vasago*, cunctis nomina esse quæfita, haud dubium est. Hinc etiam regio ipsa, ad utrumque montis Vosagi latus, ad opidum usque *Zweypruck*, vulgò dicitur hinc Lotharingis *Le pais de Vosgues*, illinc Germanis *Das Wasgaw*: quasi dicas Latine *Pagum Vosagensem*. *gaw* quidpe & *gōw* significant *pagum*, id est, *tractum
10 regionis*. Ex his igitur jam patet, *VOSAGUM*, & *VOSACUM*, *VOSEGUM*, & *VOSECUM*, item *VASACUM*, unius ejusdemque rei esse vocabulum, pro variarum dialectorum ratione variè formatum. Quòd autem Cæsar *Vosegum montem* unis Lingonibus attribuit, quorum caput, quondam *Andamatumum*, nunc dicitur *Langres*; id nihil mirum. negligentia ejus, quam in aliis jam sæpius notavi, atq; incuria potius, quam errori aut ignorantia id adscribendum. Hoc ei dicto loco instituti fuit, non uti montis Vosegi integrum tractum curatius describeret, sed uti fontis Mosæ amnis, de quo ei præcipuus sermo, certo situ indicaret. Poterat igitur rectius sic scripsisse: *Mosa oritur in sinibus Lingonum, ex monte Vosego*. Ceterò silvam in hoc monte ingentem & ipse describit Cæsar, comment. 1: ubi de militibus suis, Ariovisti, Germanorum regis, adventum expavescentibus
20 sic scribit: *Qui se ex his minus timidos existimare volebant; non se hostem vereri, sed angustias itineris, & magnitudinem silvarum, qua inter eos atque Ariovistum intercederent, aut rem frumentariam, ut satis commodè supportari posset, timere dicebant*. Cæsar enim tunc cum exercitu agebat in Lingonibus; quo Helvetios è prælio fugientis prosequutus erat: Ariovistus autem in extremis Sequanorum versus Rhenum finibus; ut supra ostensum.

Quod ad nomen hujus silvæ attinet, quod in tabulâ, & aliis posterioris ævi scriptoribus, masculino genere *VOSAGUS*; vercor, uti satis sine barbarismo, istius ævi scriptoribus frequenti: opinorque, quum & jugum, & silva, rectè superioribus dicerentur *MONS VOSEGUS*, & *SALTUS VOSEGUS*, vel *VOSAGUS*; posteriores auctores, pro voce *saltus*, sine mutatione generis in voce *Vasagus*, adjecisse vocem *silva*: quum dicendum foret; *SILVA VOSEGA*, & *VOSAGA*, sive *VASAGA*.

CAP. XL

De annibus citerioris Germaniæ.

AMnium, qui Germanorum cis Rhenum fines attigerunt, primus atque maximus est *RHENUS*; ipsam Germaniam citeriorem ab ulteriote dispescens: antiquissimis Græcorum pariter ac Romanorum scriptoribus incognitus. nam qui Aristotelis operibus nomen ejus immiscent, opidò quamimperitè faciunt. Fragmentum quoddam, inter alia, admirandis ejus subjicitur tale: *Ῥῆνος καὶ Ἰστροὶ
40 ποταμοὶ τῶν ἀρκτῶν ῥέεσι, ὁ μὲν Γερμανὸς, ὁ δὲ Παιόνιος ποταμῶν: καὶ ἦεναι μὲν νασιπρον ἔχουσι τὸ ῥῆθρον. Ἐδὲ χειμῶν παρήνεις τῶν κρύας, ἐν πεδίοις χιμῶνι καθιππύονται. At quis
umquam Herodiani legit historias, qui non agnoscat, hæc ejus esse? sic enim ipse lib. vi:
*Μίγισσι γὰρ δὴ ἐπιποταμῶν τῶν ἀρκτῶν ῥέεσι, Ῥῆνος καὶ Ἰστροὶ. ὁ μὲν Γερμανὸς, ὁ δὲ Παιόνιος ποταμῶν. οἱ ἦεναι μὲν νασιπρον ἔχουσι τὸ ῥῆθρον, διὰ βαθῶν καὶ πλάτων. Ἐδὲ χειμῶν παρήνεις τῶν κρύας, ἐν πεδίοις χιμῶνι καθιππύονται. αἰπυπὲς δὲ ἔτω καὶ σερρὸν γίνεται τὸ ποτὶ ῥῆθρον, ὡς μὴ μόνον ἵππων ἑπλάεις καὶ ποσσὶν αἰθροῦπων ἀπέχεν, ἀλλὰ καὶ σὺν ἀρυσσάται γελοῖας, μὴ κάλπεις ἐπ' αὐτῶ μηδὲ κῆλα σκόθῃ φέρεν, πελέκεις δὲ καὶ δικέλλας: ἢ ὀκκῆψασις, ζομόν τε σκόθας ἀρσίδμοι τὸ ὕδαρ. Φέρουσιν ἄσπερ λίθον. φύσις μὲν δὴ τῶν ποταμῶν αὐτῆ. Hoc est: Hi
50 enim maximi amnium sub septentrione feruntur, Rhenus ac Danubius: quorum alter Germanos, alter Pannonios præterfluit. atque ætate quidem navigabiles sunt, altissimo latissimoque alveo: per hiemem concreti gelu, camporum in morem perequitantur. Est autem adèò alvei solida glacies, uti non equorum unguis tantum, pedibusque virorum subsistat; sed qui hausturi inde sunt, non tam urnas aut vasa alia secum afferant, quam secureis ac dolabræ; ut casam inde aquam sine vase ullo, veluti lapidem, asportent. Atque hæc quidem horum amnium est natura. Manifestò igitur vel ex hoc fragmento adparet, omnia illa, quæ fragmentorum vice Aristotelis operibus in novissimis editionibus adjecta, (neque enim in veteri aliquo exemplari reperio) ex variis auctoribus hinc inde esse compilata. ac fortè ab initio in commentationibus interpretum tamquam pro auctario τῶν θυμασιῶν ἀκυσμάτων
V v
posita**

posita fuerunt: postea verò ab imperito aliquo censore in ipsum auctoris textum collata. Germanorum nomen Aristoteli ceterisque ejus ævi Græcis incognitum fuisse, supra demonstratum est. Primus igitur auctorum, quorum monumenta nobis supersunt, Rhenum retulit Julius Cæsar, in commentariis de bello Gallico. Descripsit autem eum sic, comment. IV: RHEBUS oritur ex Lepontiis, qui Alpeis incolunt: & longo spatio, per fines Nemetum, Helvetiorum, Sequanorum, Mediomatricorum, Tribocorum, Trevirorum, citatus fertur: & ubi oceano appropinquat, in plureis diffluit partibus, multum ingentibus insulis effectis (quarum pars magna à feris barbarisque nationibus incolitur: ex quibus sunt, qui piscibus atque ovibus avium vivere existimantur) multumque capitibus in oceanum insluit. Post Cæsarem omnes ferè auctores, Græci juxta atque Latini, scriptis suis eum celebrarunt. In his Ta- 10
citus breviter sic eum describit, in libro de Germaniâ: Rhenus Rhaticarum Alpium inaccesso ac precipiti vertice ortus, modico flexu in occidentem versus, septentrionali oceano miscetur. Dio lib. xxxix: ὁ δὲ ῥῶσος ἀναδίδωσι μὲν ἐκ τῶν Ἀλπεῶν τῶν Κελτικῶν, ὀλίγον ἔξω τῆς Ῥωμῆας, πρὸς τὴν ἑξῆς τῆς ἑξῆς, ἐν ἀρχῇ μὲν τῆς πρὸς τὴν Γαλατίας, καὶ οὖν ἐπιπέτρως ἀντὶ τῆς, ἐν δεξιᾷ δὲ οὖν Κελτικῆς διατίμει. καὶ πρὸς τὴν ἐν τῶν Ὀκεανῶν ἐπιπέτρως. id est: Rhenus ex Alpibus Celtici paullo extra Rhatiam oritur. profluens inde versus occidentem, ad sinistram Galliam ejusque incolas, ad dextram Germanos determinat: tandemque in oceanum insluit. Mela lib. III, cap. II: Rhenus, ab Alpibus decidens, prope à capite duos lacus efficit, Venetum & Acronium. mox diu solidus & certo alveo lapsus, haud procul à mari huc & illuc dispergitur. Tacitus annal. II: Rhenus uno alveo continuus, aut modicas insulas circumveniens, apud principium agri 20
Batavi velut in duos amnes dividitur; servatque nomen & violentiam cursus, quâ Germaniam prævehitur, donec oceano miscetur: ad Gallicam ripam latior & placidior adfluens. verso cognomento Vahalem accola dicunt: mox id quoque vocabulum mutat Mosâ flumine; ejusque immenso ore eundem in oceanum effunditur. Virgilius Aeneid. VIII:

Extremique hominum Morini, Rhenusque bicornis.

Ex Tacito maximè atque ex Melâ patet, unum tantum amnis fontem agnovisse prisca Romanos. hodiè tamen duo noscitantur ortus, duoque alvei, cognomentis anterior & posterior, XLIII millia passuum separatim fluentes. Errant quamvehementissimè, qui de his loquutum Maronem existimant. Ceterum modicas insulas Tacitus intelligit eas, quæ passim per omnem amnis defluxum, quemadmodum in quovis alio flumine, crebrè 30
conspiciuntur, antequàm is in duos amnes ad principium agri Batavi dividatur. Prope à capite, inquit Mela, duos lacus efficit, Venetum & Acronium. nempe post XC millia passuum. Si rectè ordinem, quod arbitror, observavit Mela; VENETUS LACUS is est, qui nunc Constantiensis, ab urbe Constantiâ, & Podamicus, ab opido Podmen, vulgò vocabulo detorto der Bodensee vocatur: ACRONIUS autem is, quem inferum adpellant; vulgò der Vnder see; & Celler see, id est, lacus Cellensis, ab opido Cellâ. Ordinem Melam pervertisse, arguunt ii, qui Acronium interpretantur Constantiensem: nullâ ratione, nullo argumento allato, quo id probent. unde quanta his habenda sit fides, cogitent alii. unus certè Mela hæc duo nomina refert. Plinio lib. IX, cap. XVII, hujusque epitomatori Solino, cap. XXIV, Constantiensis adpellatur BRIGANTINUS; haud 40
dubiè à Brigantio, Vindelicorum, ut vocat Strabo lib. IV, seu, ut malè Ptolemæus, Rhetorum opido; quod nunc est Bregenz. Marcellinus, lib. XV, lacum ipsius opidi nomine adpellat Brigantiam; barbaro ejus sæculi more. Describit autem ita: Inter montium celsorum amfractus, impulsu immani Rhenus discurrens, extenditur per Lepontios; perque deciduas cataractas inclinatione pernici funditur ut Nilus, torrente ab ortu protinus primogenio copias aquarum propriis irruenti cursu simplici. jamque adjutus nivibus liquatis ac solutis, altaque divortia riparum adradens, lacum invadit rotundum & vastum, quem Brigantiam accola Rhetus appellat, perque CCCCLX stadia longum, parique penè spatio latè diffusum, horrore sitvarum squalentium inaccessum, (nisi quâ vetus illa Romana virtus, & sobria, iter composuit latum,) barbaris 50
& naturâ locorum & cæli inclementiâ refragante. Hanc ergo paludem spumosis strependo verberibus amnis irrupens, & undarum quietem permeans pigram, mediam velut finali interfecat libramento: & tamquam elementum perenni discordiâ separatum, nec aucto nec imminuto agmine, quod intulit, vocabulo & viribus absolutur integris; nec contagia deinde ulla perperiens, oceanis gurgitibus intimatur. quodque est impendio mirum; nec stagnum aquarum rapido transcurso movetur; nec limosâ subluvie tardatur properans flumen, & confusum misceri non potest corpus: quod, ni ita ipse doceret aspectus, nullâ vi credebatur posse discerni. Paludem heic adpellat Marcellinus lacum Brigantinum, suo more, ut & Lemanum lacum eodem libro infra; quum re verâ lacus sint limpidissimis altissimisque aquis. Strabo dicto lib. IV: 10

καὶ ὁ ῥῶς δὲ εἰς ἑλὴ μὲγάλα, καὶ λίμνη ἀναχέτω μὲγάλω· id est: *Rhenus quoque in magnas paludeis magnumque lacum effunditur.* Et lib. vii; post narrationem de Bojohæmo Hercyniâ silvâ incluso: Ἔτι ᾗ πολλόν αὐτῆς ἢ πῶς ἔρη παρηγῆ, καὶ ἢ ῥῶς, καὶ ἢ μετὰ αὐτῶν λίμνη, καὶ τὰ ἑλὴ τὰ ἐκ ῥῶς διαχεόμενα· ἐστὶ δὲ ἡ λίμνη, πλὴν ἰσὺν ἀντιμετρον ἐσθίων πλεονόντων ἢ τὸ διαρμα δὲ ἐγγὺς σ. ἐχθὴ δὲ καὶ νῆσον, ἢ ἐξ ἡσίοιο ὀρητηρία Τιβέριου, ναυμαχῶν πρὸς Οὐινδελικέας. Hoc est: *Prope hanc regionem sunt ortus Istri ac Rheni, & lacus inter utrosque situs, & paludes à Rheno effuse. lacus in ambitu habet stadia amplius ccc; trajetus verò prope cc. habet & insulam, quâ pro receptaculo usus est Tiberius, navali pugná cum Vindeliciis certans.* Lacus hic est idem, qui *Mela Venetus*, Plinio ac Solino *Brigantinus* adpellatur: paludes verò sunt eæ aquæ, 10 quas *Acronium* vocat *lacum Mela*. ac sanè veriùs sunt heic paludes, haud profundis aquis, quàm lacus. Summa lacus Brigantini longitudo re verâ est millium passuum xl: latitudo maxima vi. quòd si longitudinem per dictas paludeis, id est, lacum Celsensem, à Brigantio ad opidum *Stain* agas, erunt millia xliii. unde patet in quantum Strabo ac Marcellinus in dimensione lacus aberraverint. Insula, quâ Tiberius pro receptaculo usus contra Vindelicos pugnans, opidum hodiè sustinet, vulgari vocabulo *Lindaw*. Iter Romanum propter lacum est id, quod suprà in Helvetiis explicui, per *Brigantium*, *Arborem felicem*, *Fincis*, ad *Vitodurum*, *Vindonissam* & *Augustam Rauracorum* ducens. Cæsar & lacum & paludeis ignorasse videtur. nam neque in descriptione Rheni, comment. iv, neque in designatione Helvetiorum finium, com. i, 20 eorum meminit. De Helvetiis sic ait: *Vndique loci naturâ Helvetii continentur: unâ ex parte, flumine Rheno, latissimo atque altissimo, qui agrum Helvetium à Germanis dividit; alterâ ex parte, monte Iurâ altissimo, qui est inter Sequanos & Helvetios; tertiâ, lacu Lemano, & flumine Rhodano, qui provinciam nostram ab Helvetiis dividit.* Certè haud minor erat Brigantinus lacus, quàm Lemanus; ideòque non magis prætereundus. Ceterùm quòd Tacitus Rhenum ait *modico flexu in occidentem versus septemtrionali oceano misceri*; id de universo ejus cursu, à fonte ad ostium, intelligendum. sic etiam Dio, loco suprà citato, à fontibus mox, versùs occidentem; inter Galliam Germaniamque fluere eum tradit. nam licet interdum rectâ in septemtriones tendat; nonnumquam etiam, ut inter Basiliam & Spiram, modico flexu in orientem æstivum vergat: tamen 30 plurimâ ex parte in occidentem, aut modico flexu aut recto cursu defertur: maximè verò inter lacum Brigantinum & Basiliam, inter Mogontiacum ac Bingium, & inter divortium & oceanum. Cæsar, ut antè relatam, comment. iv, *Vbi oceano*, inquit, *appropinquat, in plures diffluit partes*. nempe ad munimentum Schenkianum. sic, sub initium ejusdem commentarii, Tenchtheros & Vspetes Rhenum transisse ait *non longè à mari*: quod ad idem amnis divortium factum, suprà in Treviris ac Menapiis ostendi. sic Mela quoque, loco prædicto, Rhenum *haud procul à mari huc & illuc dispergi* tradit. ubi immeritò reprehenditur à Junio; quasi parum id ex fide. sic idem Mela paullo antè, *prope à capite duas lacus amnem efficere* ait: ubi par tamen spatium illi, quod est à divortio ad oceanum. Ceterùm Cæsar Rhenum ait *multas ingentisque insulas efficere, multisque 40 capisibus in oceanum infuere*. at duas tantùm Cæsaris ævo fuisse amnis alveos, duoque ostia, quibus una dumtaxat efficiebatur insula, quam Batavi coluerunt; suprà satis superque ostensum est. quapropter etiam meritò apud Strabonem, lib. iv, ab Alinio Quadrato reprehenditur. *ἦσσι δὲ*, inquit Strabo de Alinio, *δύο μόνον ἔσται, μεμνῆσθαι τὰς πολλὰς λίγιστας*. id est: *Duo eum ait habere ostia; reprehendens eos, qui plura ei adscribunt.* Hinc verè etiam Virgilius;

Extremique hominum Morini, Rhenusque bicornis.

Ab initio equidem uno, solo, certoque alveo, atque ostio, quibus nomen genuinum R H E N U S, ut suprà, sic infrâ etiam, Germanos ab Gallis arcebat, donec tandem inter 50 ea loca, in quibus nunc duo vici conspiciuntur, *Catwyk op see*, & *Noortnyk op see*, in oceanum effunderetur. At postquam oceanus in hanc oram adeò violento impetu invehens, uti ab occasu Selandiam, quæ antè continens terra erat, in complureis insulas æstuariis, quod testatur Cæsar, dissecaret; ab septemtrionibus verò lacum ingentem, qui vulgò nunc dicitur *Snyder see*, efficeret: Rheni quoque, utpote ingentis fluvii, copiosissimæ aquæ retro actæ sunt; cumulataque supernè, campos humiles ac palustres implerunt. Hinc, sive ipsa concitata aquarum vis terram sinistra ripæ objacentem scidit, alveumque sibi paravit novum, quemadmodum in Leccâ postea tentavit; quò tandem à Civile Batavo effusus est amnis: sive accolarum industria, uti tanto malo obviarent, vel mederentur, partem Rheni in fossam manu factam (quemadmodum Corbulo postmodò in inferiore

insulæ parte fecit) deduxit; quæ ex eventu VAHALES, vulgò accolarum lingvâ *Wale*, (quidquid tandem vocabulum veteri Celtarum lingvâ significet: nam mihi nugari in re planè incertâ non libet) dicta est: cujus alveum, exitumque in Mosæ amnis ostium, suprà descripsi. Quando id factum sit, haud facile dictum est. Jam antè Batavorum è Cattis in Galliam adventum exstitisse, inde patet, quòd Tacitus insulam eos Rheni amnis occupasse tradit. Atque tum verè *bicornis* dicebatur *Rhenus*. quo epitheto non modò Virgilius, sed posterioris etiam sæculi poëtæ, Aufonius & Claudianus, alique auctores, Virgilium, ceu principem poëticæ Latinæ, imitantes, amnem adfecerunt. Ad Latinè formatum vocabulum Vahalís quod attinet, variè id in variis Cæsaris exemplaribus manuscriptis notatum reperitur; *Vaccalus*, *Vacchalus*, *Vacalus*, *Vacalos*, *Valis*, *Vallis*, *VValis*, *VVallis*. quæ varietates satis apertè indicant, mendum in plerisque, vel fortè in omnibus, hæere. Ac primò equidem ratio nulla est, cur Cæsarem vocabulum hoc per *VV* scripsisse credamus. quidpe licet vera hæc fuerit fluminis apud accolos pronuntiatio, licet item literis (quibus tamen incolæ harum regionum Julii Cæsaris ævo usos, haud temerè crediderim) ab iis sic notatum fuisse contendas: tamen Cæsar non Germanis nec Gallis commentarios suos scripsit; sed Romanis hominibus; apud quos nulla hujus literæ notitia. Magis igitur reliquorum exemplarium litera *V* placet. Quæritur hinc jam de literâ *e*; utrùm ea rectè interposita sit, nec ne: siquidem à Tacito ac Servio omissa. Ego eam à Cæsare scriptam, & rectè quidem scriptam, judico. etenim quum Germanis vocabulum amnis patriâ lingvâ diceretur *VVael*, sive *VVaal*, seu *VVabl*, unicâ syllabâ, in quâ *ae* & *aa* sunt diphthongi, nihil aliud sonantes, quàm *â* longiùs productum: rectè à Romanis interponebatur aspiratio *h*; unde Servio dicitur *Vahal*; Tacito *Vahales*. quum verò ipsa quoque aspiratio pleniori gutture, & tamquam geminatò, ex antiquissimo gentium more proferreretur; sonus ejus in adfinem literam Græcorum *χ*, id est, *ch*, declinavit: unde pro *Vahal* factum *Vachal*, & Latinâ formatione *Vachalis*; ut est apud Sidonium Apollinarem in epist. III, libri VIII; & carm. XIII, & XXIII. unde etiam Cæsarem sic vocabulum id scripsisse judico. Tandem verò apud Romanos *ch*, abjectâ aspiratione, mutatum est in confine *c*; unde vocabulum *Vacalis*: quod apud eundem Sidonium legitur, in carmine V; nec non in quibusdam Cæsaris exemplaribus. Atque hæc tria vocabula veram genuinamque originis rationem habent: reliquæ omnia sunt falsa; ab imperitis librariis, ut arbitror, supposita. Ne autem fabulam me tibi aut nugas anileis narrare existimes, exempla consimilia ob oculos ponam. Nomen proprium viri apud Celtas fuit, *Lodwik*, sive *Ludwik*; quod Cæsar, comment. VII, Latino ore formavit *Litavicus*: vulgò hodiè à Latinè loquentibus dicitur *Ludovicus*, vel *Lodovicus*. hoc antiqui Celtæ solebant aspirare *Hlodwik*: unde in antiquis Francorum Alemannorumque annalibus est *HLODOVICUS*. & quia aspiratio illa erat aliquanto productior, tamquam geminata; delapsus est ejus sonus in *ch*, *Chlodovicus*, & *Chlodovauus*: ex hoc denique, *h* profus ablatò, factum est nomen *CLODOVEUS*. Sic *Lotharius* quoque, Celtis *Lotar*, & *Luter*, dictus est *Hlotharius*, *Chlotharius*, & *Clotharius*. sic *Ildebrecht*, *Hildebertus*, *Childebertus*: & id genus innumera. Sed Angliæ lingvæ gnaris notum est, Germanorum *ch* in iisdem vocabulis apud Anglos verti in *gh*: ut, *acht*, *macht*, *recht*, *fechten*, *gesicht*, *licht*, *gewicht*; Anglis sunt *eight*, *might*, *night*, *right*, *to sight*, *sight*, *light*, *weight*. In his verò ubique ferè *gh* effertur tamquam geminum ac longè productum *h*; ita uti in plerisque admodum parum sonus literæ Græcorum *χ* exaudiatur. unde etiam Germanorum vocabulum *tochter*, sive *dochter*, Anglis scribitur *daughter*; efferturque plurimum ut Danorum *daater*. Germani nomen archangeli Michaëlis dicunt *Michel*. hoc iisdem equidem literis scribitur apud Anglos; profertur autem *Mihhel*. Sed ad institutum. Rhenus igitur quum diu bicornis fluxisset, tandem tricornis factus est per Drusum Germanicum: qui, sub vitrico Cæsare Augusto, res hisce in oris gerens, fossâ Rhenum inter & Italiam amnem egestâ, aliam Rheni partem per dictum amnem lacumque & ostium Flevum in oceanum effudit. de quâ fossâ post in Frisiis fusiùs agetur. Hanc intellexit Mela, & medium Rheni alveum, nomen omni ævo servantem, loco suprà citato. cujus verba integra sunt hæc: *Rhenus*, ab *Alpibus* decidens, prope à capite duos lacus efficit, *Venetum*, & *Acronium*. mox diu solidus, & certo alveo lapsus, haud procul à mari hinc & illuc dispergitur. sed ad sinistram amnis etiam tum, & donec effluat, *Rhenus*: ad dextram, primò angustus, & sui similis; post, ripis longè ac latè recedentibus, jam non amnis, sed ingens lacus, ubi campos implevit, *Flevo* dicitur: ejusdemque nominis insulam amplexus, sit iterum arctior, iterumque fluvius emittitur. Ita Mela bicornem equidem pronuntiavit Rhenum, quemad-

quemadmodum ante eum Virgilius; sed diversis alveis, ostiisque. citinum alveum, Vahalem, qui in Mosæ os effunditur, omnino ignorasse videtur. At tandem verò, quum ipse antiquissimus ac verus Rheni alveus, id est, medius, per Civilem Batavum in Leccam abigeretur; bicornis iterum amnis effectus est, quantum ad ostia attinet; medio ostio arenarum tumulis obstructo. Hic igitur est ille R H E N U S, secundo loco in maximis Europæ amnibus computatus: quorum primus *Danubius*. hic terminus olim, inter Germanos primum ac Gallos, postea etiam perpetuò inter Romanorum imperium & Germanorum libertatem. in hujus ripâ Gallicâ illa amplius fuere castella, præsidiaque, contra Germanorum irruptiones à Druso Germanico imposita: quorum pleraque hæcenus nobis explicata. hic denique est ille, qui per Romanorum arma atque bella, quibus Germanorum fortitudinem expugnare nequidquam multis sæculis laborarunt, tam nobilis est redditus, atque clarus, uti nullus in toto orbe terrarum, sed longo tamen intervallo, accedunt Danubius atque Euphrates. Quin hodiè etiam toto orbe terrarum nullum reperias amnem, qui tot tamque magnificis, splendidis, atque celebribus urbibus æquè sit stipatus.

Amnes hinc Germaniæ Cisthenanæ, in Rhenum defluentes, antiquis auctoribus celebrati, sunt isti: *Helellus, Nava, Mosella, Abrinca*.

HELELLUS, à quo Elfatia nomen quaesitum, & è cujus nomine opidum Antoino, tabulæque itinerariæ, ac Ptolemæo memoratum, nunc dicitur *die Ill.* de quo supra in Trebochis pluribus disertum.

NAVA, nunc dicitur *die Nahe*, Tacito memoratur, *historiar. IV.*

MOSELLAM, quæ nunc est Germanis *die Mosel*, Gallis *La Moselle*, primus inter Romanos auctores retulit Cæsar, *comment. IV.* ut in Treveris notatum. Post Cæsarem, Tacitus ejus meminit, *annal. XII.* & *historiar. IV.* item Florus, *lib. III.* cap. X. Laudeis ejus elegantissimo carmine celebravit Aufonius: cujus pars hæc est:

*Sed mihi qui tandem finis tua glauca fluensa
Dicere? dignandumque mari memorare Mosellam?
Innumeri quòd te diversa per ostia laicè
Incurrunt amnes? quamquam differre meatus
Possent: sed celevant in te consumere nomen.
Namque & Pronæa Nemesæque adjuta meatu,
Sura tuas properat non degenerare sub undas:
Sura, interceptis tibi gratificata fluentis
Nobilior permixta, suo sub nomine quam si
Ignoranda patri confunderet ostia ponto.
Te rapidus Gelbis, te marmore clarus Erubrus,
Festinat famulis quamprimum adlambere lymphis.
Nobilibus Gelbis celebratus piscibus: ille
Præcipiti torquens cerealia saxa rotatu,
Stridentesque trahens per lævia marmora ferras,
Audit perpetuos ripâ ex utrâque tumultus.
Prætereo exilem Lesuram, tenuemque Drachonum,
Nec fastidios Salmonæ usurpo fluores;
Naviger undisonâ dudum me mole Saravus
Tortâ veste vocat: longum qui distulit amnem,
Fessâ sub Augustis ut volveret ostia muris:
Nec minor hoc, tacitum qui per sola pingvia labens,
Stringit frugiferas felix Alisontia ripas.*

Ex his amnibus à lævâ Mosellæ ripâ, SURA hodiè dicitur Germanis *Saur*, Gallis *Soure*. in hunc defluentes, PRONÆA, NEMESA, & ALISONTIA, nunc dicuntur *Pruin, Niems, & Alstiz*. GELBIS est *Kiel*; LESURA, *Leser*; SALMONA, *Salm*. A dextrâ ripâ DRACHONUS, sive, ut alia exemplaria habent, *DRACHONUS*, nunc est *Traen*. in cujus vocabulo eadem valet ratio, quam supra de Vachali notavi. In eadem porro ripâ ERUBRUS, sive, ut alia ferunt exemplaria, *ERUBRIS*, nunc est *Roher*. Hinc omnium maximus est SARAVUS, nunc *die Saar*, sive *Sahr* dicitur. olim haud dubiè accolis Treveris fuit *die Sarav*; unde Latinum vocabulum: quod tabula etiam refert itineraria in loco, qui obliquo casu dicitur *Ponte Saravi*; pro quo

mendosè apud Antoninum, *Ponte Saruix*; & in quibusdam exemplaribus, *Sarnix*. Suprà in Treveris lapidis veteris inscriptionem retuli, in quâ idem flumen adpellatur *SARRA*. at rectiùs adpellatum fuisset *SARA*; quia aliis omnibus auctoribus est *Saravus*, & hodiè dicitur *die Saar*, sive *Sare*, unico *R*. Confluentem Saravi sic describit Aufonius in dicto carmine:

*Tuque per obliqui fauces vexate Saravi,
Quà bis terna fremunt scopulosis ostia pilis.
Quum defluxisti fama majoris in amnem,
Liberior laxos exerces barbe natatus.*

Apud Ptolemæum, in descriptione Galliarum Belgicarum, hæc leguntur verba: *Ἡς ἡ ὄρεος πρὸς τὸν ἑὸν χῶρος, ἡ ἐπὶ τὸν ἑὸν ἑὸν μέγιστος ὄρεος, καλεῖται Γερμανία ἡ κάτω. ἡ ἑὸν ὄρεος ὄρεος ὄρεος, καλεῖται Γερμανία ἡ ἄνω.* id est: *Pars regionis que Rheno adjacet, à mari ad Obringam flumen, Germania dicitur inferior: pars autem ab Obringâ ad meridiem versus vocatur Germania superior.* Flumen hoc *Obringam* plerique interpretantur *Mosellam* amnem: quia verisimile erat, magno aliquo amne determinatas inter se fuisse tam claras provincias. verùm horum ego sententiæ haud temerè subscripserim: quia hic jam multo tempore ante Ptolemæum Tacito, Floro, atque Cæsari dictus fuit *Mosella*; ut suprà in Treveris ostendi. Huc accedit, quòd *Mosella* non fuit terminus inter dictas duas provincias; ut ibidem docui. Apud Macrianum, qui sua à Ptolemæo habere fateatur, ita legitur: *Ἀπὸ τὸν ἑὸν ἑὸν μέγιστος ὄρεος, καλεῖται Γερμανία ἡ κάτω. ἡ ἑὸν ὄρεος ὄρεος ὄρεος, καλεῖται Γερμανία ἡ ἄνω.* id est: *À mari ad usque Abriacam flumen, vocatur Germania inferior: ab Abriacâ flumine dicitur Germania superior.* Scriptum fuisse à Macriano *Ἡ ὄρεος*, ex Ptolemæo colligo. nam apud hunc etiam eodem loco antea legitur *Ἡ ὄρεος*. *Antennacum* opidum, quod vulgò nunc dicitur *Andernach*, superioris fuisse provinciarum, suprà in Treveris demonstratum est. itaque *ABRINCA* is erit amnis, qui vulgari nunc vocabulo *Are*, medio fermè situ inter Antennacum & Bonnam, apud Sinciacum opidum Rheno miscetur.

Clarus hinc est *MOSA* amnis, Gallis nunc accolis *la Meuse*, Germanis *Mose* & *Mase* dictus. antiquum hujus ad Batavorum agros alveum, & confluentem in *Vahalem*, suprà pluribus ostendi. In hunc à lævâ ripâ evolvitur *SABIS*; Cæsari, comment. II, memo- 30 ratur. nunc vulgò accolis *Sambre* dicitur.

Haud minori hinc famâ *SCALDES*, sive *SCALDIS*, vulgò Germanis nunc *Schelde*, Gallis *Eseand* dictus; Cæsari, Plinio, Antonino, tabulæ itinerariæ, & Panegyrico, Maximiano dicto, celebratus. Hujus alveum ostiumque sinistram Ptolemæo dicitur *TABUDAM*, suprà docui. quâ ratione *Mosæ* flumini, ex Cæsaris opinione, jungatur, ibidem ostendi.

Hæc igitur sunt flumina per Germaniam Cisrhœnanam, veterum auctorum monumentis celebrata.

FINIS LIBRI SECUNDI.

PHI-